

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

Sevcan KURNAZ²

Rıza KURT³

ÖZET

Bu alışmada Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası Türkiye-Bulgaristan ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın odağı, Osmanlı döneminde başlayan Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin Özal döneminde geldiği noktanın yanı sıra, Özal'ın kişiliği, liderliği, politikası, fikirleri ve uygulamış olduğu stratejilerden bahsedilmiştir. Anavatan Partisi'nin kuruluğu, ABD ve IMF ile ilişkilere yer verilmekle birlikte Özal'ın Amerika hayranlığından bahsedilmiştir.

Özal politikalarını belirleyen en önemli etkenlerden biri 12 Eylül darbesi olmuştur. Bilindiği üzere Adnan Menderes ve Süleyman Demirel hükümetlerini askeri darbeler sona erdirmiştir. Özal ise, 1980 askeri darbesi sonrasında iktidara gelmiştir. Özal iktidara geldiği zaman öncelikli olarak ekonomik programlara ağırlık vermiş ve aldığı ekonomik kararlarla Türkiye'nin, Latin Amerika modelinden liberal ekonomik sisteme geçmesinde en büyük paya sahip olmuştur.

Özal, dış politika yapımında sürekli aktif rol almıştır. Bürokrasinin ağır işleyen durumlarında çoğu zaman bizzat kendisi devreye girerek, hatta kendi dışışleri bürokratlarını ve bakanlarını devre dışı bırakarak dış politika yapımını üstlenmiştir. Özal'ın Batı dünyasına yakınlığı, Batı'nın liberal düşünce sistemine duyduğu hayranlıktan kaynaklanmıştır. Bu sebeple de hem ekonomik hem de düşünce özgürlüğü bakımından Türkiye'ye bu sistemi uygulamayı uygun görmüştür.

Türkiye ile Bulgaristan, köklü tarihi ilişkilere sahip iki ülkedir. Bulgaristan'ın demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte, ilişkiler her alanda kapsamlı bir gelişme kaydetmiştir. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine damga vuran olay, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları olmuştur. 1989 zorunlu göç ile gündeme gelen problemlerin çözümlenmesi niyetiyle iki ülke arasında temasların başlatılması, Türkiye ile Bulgaristan arasında soğukluk dönemine girmiş olan ilişkilerin canlanmasında önemli rol oynamıştır. İki ülke ilişkilerinin yumuşama sürecine girmesinde etkili olan diğer önemli faktör de, Bulgaristan'ın 1990 yılı sonrası yaşanan i siyasal gelişmeler ve bunların Bulgaristan'daki Türk azınlığının yaşamına ilişkin yansımaları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Bulgaristan, ABD, 12 Eylül, Anavatan Partisi.

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Bahçeşehir Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi, sevcan.kurnaz@rc.bau.edu.tr

³ Bahçeşehir Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi rizakurt53@yahoo.com

TURKEY-BULGARIA RELATIONS IN TURGUT ÖZAL PERIOD

ABSTRACT

In this study, Turkish foreign policy of Turgut Özal period Turkey-Bulgaria relations were examined. The focus of the study was on the point where Turkey-Bulgaria relations started during the Ottoman period, as well as Özal's personality, leadership, policy, ideas and the strategies he implemented. The foundation of the Fatherland party, relations with the United States and the IMF were mentioned and Özal's admiration for America was mentioned.

One of the most important factors determining Özal's policies was the September 12 coup. As it is known, the military coups brought the governments of Adnan Menderes and Süleyman Demirel to an end. It was the 1980 coup, a military coup that brought Özal to power. When he came to power, he focused primarily on economic programs. With its economic decisions, Turkey has had the largest share in the transition from the Latin American model to the liberal economic system.

Özal has always taken an active role in foreign policy making. In the heavy-duty situations of the bureaucracy, he often took on foreign policy making by personally stepping in, even disabling his own foreign bureaucrats and ministers. Özal's proximity to the Western world stemmed from his admiration for the Western system of liberal thought. For this reason, Turkey has considered it appropriate to apply this system both economically and in terms of freedom of thought.

Turkey and Bulgaria are two countries with deep-rooted historical relations. With Bulgaria's transition to democracy and a free market economy, relations have improved extensively in all areas. It was the assimilation policies towards the Turkish minority in Bulgaria that marked the Turkish-Bulgarian relations. The initiation of contacts between the two countries with the intention of solving the problems raised by the 1989 forced migration has played an important role in reviving relations between Turkey and Bulgaria, which have entered a period of standoff. Another important factor that was instrumental in the softening of relations between the two countries was the internal political developments in Bulgaria after 1990 and their reflections on the life of the Turkish minority in Bulgaria.

Keywords: Turgut Özal, Bulgaria, USA, September 12, The Motherland Party.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri dış politikasını belirlerken, toplumu, diğer ülkelerle olan ilişkilerini yeniden şekillendirmek için batılılaşma politikası izlemiştir (Ülman & Sander, 1972). Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikası uzun süre Batı ile uyum içerisinde yürütülmüştür. Atatürk dönemi Türk dış politikası "Yurtta barış dünyada barış" sözüyle dış politikanın temel felsefesi olmuştur. Bir diğer temel felsefesi ise, Batıcılıktır. Türkiye Cumhuriyeti Batı yanlısı kişiler tarafından kurulduğu için Batılı ideolojiyi benimsemiştir (Sander, 1998).

Türkiye'nin politika belirleyicileri olarak algılanan Batı yani Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa, 1980'lere gelindiğinde ilişkiler, sorunsuz işbirliği durumundan uzaklaşarak tek bir bütün olarak algılanmamaya başlamıştır (Eralp, 1996). 1980'li yıllar, uluslararası alanda değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 12 Eylül askeri darbesi, Türkiye'de bazı değişikliklerin meydana gelmesine sebep olmuştur (Çınar, 2011). Askeri darbe yapılmadan önce, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve Turgut Özal'ın katkılarıyla hazırlanan "24 Ocak Kararları" süreciyle birlikte uluslararası alana uygun politikalar geliştirmiştir. Sanayi gelişimini destekleyen krediler sunularak, Türkiye'nin uluslararası alana entegre edilmesi ve ekonomik gelişimi amaçlanmıştır (Bozkurt, 2003).

Turgut Özal, Başbakanlığı döneminde, kendi politikalarını şekillendirmiş ve sonrasında uygulamaya koyarak dış politikada önemli adımlar atmıştır. Özal, her şeyden önce çok yönlü bir kişi olmasının yanısıra özel sektörle yakın ilişkiler kurarak, özel sektör mantığını benimsemiştir (Sönmez, 1998). Yine, bürokrasi geçmişinden dolayı devlet mekanizmasının işlerliğini yakından tanıma fırsatı olmuştur.

Türk dış politikasında, Özal döneminden önce uygulanan politikalarda güvenlik ön plandayken, Özal dönemiyle birlikte ekonomi politikaları önceliği almıştır. 1980'lerle birlikte liberal ekonomi ve kimlik kavramı, uluslararası alana hakim olmuştur. Özal, uluslararası alanda gelişen ve değişen şartları gecikmeden Türkiye'de uygulamaya koyarak Türkiye'nin gelişimine katkıda bulunmuştur (Ecevit, 2011).

Körfez Savaşıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi bitmiş, ABD hegemonyası kurulmuştur. Özal, bu savaşı mantık çerçevesinde yorumlayarak Türkiye'ye yönelik fırsatlar ve çıkarlara dönüştürülmesi yönünde adımlar atarak çok boyutlu politika izlemeye başlamıştır (Griffith, 1976). Sovyetlerin çökmesiyle birlikte Türkiye'nin dış politikasındaki tehdit ortadan kalkmış ve Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, İran'ı alternatif olarak görmüşlerdir. Bunun sonucunda da Türkiye'nin, Batı ile bir model oluşturma durumu ortaya çıkmıştır (Deringil, 1992). Türkiye bu bağlamda, laikliği benimseyen, liberalizmden yana ve demokratik olan bir ülke olma özellikleriyle Orta Asya Türk devletlerine örnek olarak gösterilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, uluslararası ve ulusal sistemlerin sahip oldukları yeni koşulların ortaya konulmasını gerektirmiştir (Sönmezoğlu, 2001). Bu dönemde, Türkiye ile Bulgaristan arasında yakın ilişkilerin oluşturulması, etnik azınlıkların iç ve dış politikada yaşadıkları durumların ilişkilere yansımaları politika belirlemede önemli etken olmuştur.

Bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında zaman, Soğuk Savaş Sonrası Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Türk Dış Politikasında Turgut Özal Dönemi, Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989) gibi konuların ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Bu sebeple, Özal Dönemi Balkanlar politikasında Türkiye-Bulgaristan ilişkileri konusyla ilgili geniş kapsamlı bir çalışma olması amaçlanmıştır.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde literatür taraması yapılacaktır. Bu kapsamda konunun daha iyi anlaşılması amacıyla çalışma üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Tarihsel Süreci, ikinci bölümde Turgut Özal Dönemi (1983-1993), üçüncü bölümde Turgut Özal Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine bakılacaktır.

1. TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Bulgaristan 1371-1396 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmiştir. 1877-78 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan özerkliğini ilan etmiştir. 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet'in ilanını ile de tamamen Osmanlı'dan koparak bağımsızlığını ilan etmiştir (Jelavich, 2006). Bu tarihten sonra da Rusya'nın etki alanına girmiştir.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti zamanında Bulgaristan'da yaşayan Türkler, genellikle Tuna ve Edirne sınırları içerisinde bulunmuşlardır. Daha sonra Bulgaristan Devleti kurulunca Türkler de Bulgaristan vatandaşı olmuşlardır (Arman & Mandacı, 2012). 93 harbi sırasında Balkanlarda ilk büyük göç olmuştur. Savaşın hemen ardından Osmanlı ile Rusya arasında Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır (Dursun, 2006). Böylelikle, Rusya Balkanlarda tek güç haline gelmiştir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki öncelikli hedefi Makedonya ve Selanik'i kapsayan Büyük Bulgaristan'ı kurmak olmuştur. Bu süreçte ülkedeki Türk nüfusu Bulgar nüfusundan fazladır. Balkan Savaşları yaşandığı sırada Osmanlı Devleti ile ilişkileri zayıflayan Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda ittifak güçleri tarafında yer almasıyla birlikte ilişkileri düzelmiştir (Yasemi, 1995). Her iki ülkenin İttifak Devletleri tarafında bulunmasından dolayı 1928 yılına kadar Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde yakınlaşma olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Bulgaristan'da şiddet ve darbeler yaşanmıştır. Bu olaylar sonunda Bulgar Prensiği kurulmuştur ve 1923-1939 yılları arasında Türk etnik yapılarına göç olayları gerçekleşmiştir (Akman, 2006). Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında savaşa girdikten sonra Türkiye ile 1934 yılında Türk-Bulgar Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır (Özlem, 2008).

Savaş sonrası dönemde Bulgarlar, hızla artan Türk nüfusunu azaltmak için Türk azınlığa göç etmeleri konusunda büyük baskılar yapmıştır. 1950-51 yıllarında Türkçe okutulan derslerin sayısı azaltılarak azınlık okulları kaldırılmıştır. Türk-Bulgar okulları birleştirilmiştir. Todor Jivkov'un iktidara gelmesiyle birlikte İslam karşıtı söylemler çok fazla gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda da Türk okulları tamamen kaldırılmıştır (Ekici, 2013).

1968 yılında Türkiye-Bulgaristan arasında Göç Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre, Bulgaristan'daki Türk nüfusu hakları garanti altına alınmıştır. Bulgaristan'da yaşayan 900.000 kadar Türk azınlık, iki ülke ilişkilerini belirleyen en önemli etken olmuştur. Türk azınlıklar iki ülke arasındaki ilişkilerde hep bir güvensizlik unsuru olmuştur (Oran, 2003). Daha sonraki yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye fazla göç olması sonucunda ikili ilişkiler zedelenmiştir.

1983-1990 yılları arasında Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerini etkileyen iki önemli durum vardır. İlk olarak, Bulgaristan Varşova Paketi'ne üyeyken Türkiye de NATO'ya üyedir. Bu nedenle Türkiye, doğuda SSCB ve batıda Bulgaristan ile komşuydu. Bu durum Türkiye için güvenlik sorunu oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkiye, savunma sistemini oluştururken, NATO üyeliği kapsamında durum değerlendirmesi yapması gerekmiştir. İkincisi, Bulgaristan'da uzun yıllar kırsal kesimde yaşayan Türkler, kendi kimliklerini korumaya devam etmişleridir.

Bu durum, Bulgaristan’da yaşayan Slav nüfus azalırken, Türk nüfusun kendisini muhafaza etmesi, Bulgar yönetimini endişelendirmeye başlamıştır (Akça, 2008). Bulgar yönetimi her ne kadar Türk azınlığı göç yoluyla azaltmaya çalışmış olsa da bu girişiminden bir sonuç alamamıştır.

1984 yılından sonra Bulgaristan’da iktidarda olan Todor Jivkof hükümeti Türklere karşı baskı politikası yürütmüştür. “Yeniden Doğuş Süreci” adını verdikleri bu politika sonucunda isim değiştirme kampanyası başlatmışlardır. Bulgaristan’daki bu gelişmeler Türk ve dünya basınında büyük yankı uyandırmaya başlamıştır (Cemal, 2013). Bu durum karşısında T.C Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Todor Jivkof’a bir mesaj göndererek; isim değiştirme kampanyasının durdurulmasını istemiştir. Fakat, bu durum kabul edilmemiştir (Giddens, 1984). Bulgaristan Türkleri, Bulgarların bu politikasına ne kadar direnmiş olsalar da bu baskılar karşısında başarılı olamamışlardır (Güner, 2008). Bu kampanyaya, Bulgaristan açısından bakıldığında ise, uluslararası çekişmelerin yaşandığı dünyada saygınlık kaybetmesine sebep olmuştur.

Özellikle Türkiye’nin 1989 zorunlu göç krizi döneminde, Bulgar idari ve siyasi çevrelerinde ve Bulgar toplumunda hakim olan askeri müdahale veya “Kıbrıs Örneği Taarruz” (Mor, 2016) beklentilerinin aksine, uluslararası toplumun desteğine dayalı diplomasi uygulamıştır. Bu şekilde de Bulgaristan’ın uluslararası arenada güvenilir olmasını hedef alan strateji izlemesi sonucunda Sovyetler’in desteğini de kaybedince, Türk ve Müslüman azınlıklar ile ilgili sorunları daha hızlı şekilde çözmesini ve Türkiye ile bu konudaki anlaşmazlıklarını gidermeye çalışmasını teşvik edici bir ortam sağlanmıştır (Tuncer, 2015).

1990’ın baharından itibaren demokratikleşme reformları çerçevesinde Türk ve Müslüman topluluklarının temel hak ve özgürlüklerinin iade edilmesi ve 1989 zorunlu göçü ile gündeme gelen problemlerin çözülmesi niyetiyle iki ülke arasında temasların başlatılması, Türkiye ile Bulgaristan arasında soğukluk dönemine girmiş olan ilişkilerin canlanmasında önemli rol oynamıştır (Türk, 2014). Bu gelişmelerde, gerek Bulgaristan’ın iç politikada geçirdiği değişimin, gerekse Türkiye’nin 1989 zorunlu göçü esnasında izlediği politikanın önemli etkisi olmuştur.

Türkiye’nin izlediği politikanın yanısıra, iki ülke ilişkilerinin yumuşama sürecine girmesinde etkili olan diğer önemli faktör de, Bulgaristan’ın 1990 yılı sonrası yaşanan iç siyasi gelişmeler ve bunların Bulgaristan’daki Türk azınlığının yaşamına ilişkin yansımaları olmuştur (Yavuzalp, 1996).

2. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ (1983-1993)

Turgut Özal’ın kişilik ve liderlik özellikleri, Türk dış politikasında özellikle 1980 ve 1990’ların başında iç politika ve uluslararası politikayı etkileyen temel faktörlerden biri olmuştur. Özal, Türk dış politikasını bağımlılıktan çıkartmıştır. Dış politikayı çok yönlü bakış açısına doğru yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir. Türkiye bu dönemde iç ve dış politikasında meydana gelen ilk yeniden yapılanma çabasını göstermiştir. Özal, yaşanan değişimi, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan değişimle karşılaştırarak, Türkiye’nin ilk defa “çağ atlamaya” başladığını savunmuştur (Ataman, 2003). Yine, kendi döneminde gerçekleşen bazı reformlar, yeni bir mantaliteyi de beraberinde getirmiştir.

Turgut Özal, 12 Eylül 1980 darbesinden 3 yıl sonra 20 Mayıs 1983'te, Anavatan Partisi'ni kurmuştur (Bozkurt, 2003). Turgut Özal'ın genel başkanlığını yaptığı Anavatan'ı diğer partilerden ayıran önemli noktalar vardı. Birincisi Turgut Özal, 12 Eylül yönetiminin desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin asker kökenli Genel Başkanı Turgut Sunalp'in yanında sivil bir görünüm sergilemiştir. Özal, bir yandan bürokrasiden gelen tecrübesini kullanmış, diğer yandan da sürekli "yeni bir parti" imajını yerleştirmeye çalışmıştır. Amerikan Hükümeti ile yakın ilişki içerisinde olmasının yanısıra ekonomik olarak da uluslararası finans merkezleri IMF ve Dünya Bankası ile olan yakın ilişkileri de son derece gelişmiştir. Türkiye'nin gelişmesi için 'Amerikan Modeli'ni benimseyen Özal dış politikada da ABD ile birlikteliğini savunmuştur (Çavdar, 2013). Özal, Amerika'ya hayran olmasından dolayı siyasi görüşleri büyük ölçüde bu yönde şekillenmiştir. Özal'a göre, ABD'nin başarılı olmasının arka planında ekonomi ve siyasi alanda yapmış olduğu özgürlükler yatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu gibi çok kültürlü olması bu başarıları içerisinde sayılabilir. Bu görüşler sonucunda Özal, ekonomi ve siyasette liberalizmi savunmuş, dış politika da farklılıkları uygulayarak Türkiye'nin kazançlı çıkmasını sağlamıştır (İzmirli, Gökbnar, & Özer, 2014).

12 Eylül darbesi, Özal politikalarını belirlemiştir. Bunun sonucunda da, iç ve dış politikada gerçekleştirdiği çalışmalar başarılı olmasını sağlayan bir diğer önemli faktördür. Üstelik darbeye birlikte sağ ve sol görüşten olup politikaya girmeleri yasaklanan, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit gibi en önemli isimler Özal'ı siyasi platformda rakipsiz hale sokmuştur (Nasuhbeyoğlu, 2008). Darbecilerin görüşüne göre, o zamana kadarki mevcut parti ve partinin yöneticileri ideolojik çatışmalar ve kişisel rekabetleri yüzünden ülkeyi felakete sürüklemişlerdir. Bu nedenle de, Türkiye'de yönetime ideolojiler değil Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri hakim olmuştur. Özal, bir anlamda diğer siyasi grup ve rakiplerinden arındırılmış bir ortamda siyaset yapmış ve planlarını özgür bir ortamda uygulamaya sokabilmiştir (Laçiner, 2003).

6 Kasım 1983 yılında Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan partisi büyük bir oy çoğunluğuyla iktidar olmuştur. Başbakan Özal, hükümeti kurduktan sonra iç siyasete getirdiği yeniliklerin yanısıra, ekonomik kararlarıyla da Türkiye'nin son on yılına damgasını vurmuştur (Daban, 2017). Özal, dünyaya ayak uydurabilmek için ekonomik bütünleşmenin ancak serbest piyasa ekonomisi ile gerçekleşebileceğini düşünmüştür. Karma ekonomi modelinden çıkılıp, ithalatın ve fiyatların serbest bırakılması halinde, devletin ekonomi üzerindeki ağır baskısı ortadan kalkacaktır (Ayman & Söğüt, 1993).

Özal'ın liderliği hızlı bir liberalleşme paketiyle başlamıştır. Demirel Hükümetinde Başbakanlık Müsteşarı iken Özal, ekonomik sıkıntıların aşılması yönünde radikal fikirler ileri sürmesinin yanı sıra 24 Ocak Kararları'nın hem hazırlanmasından hem de uygulanmasından sorumlu olmuştur. Ekonomik liberalleşme sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için de yasalarda detaylı bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeyle, ülkeye yakın zamanda siyasi liberalleşme getirileceği umulmuştur. Çünkü liberal anlayış gereğine göre, ekonomik alanda yapılacak değişiklikler sonucunda, kişi ve devlet ilişkileri pek çok alanda gelişme göstererek ülkenin geleceğini belirleyen değişikliklere neden olmuştur (Ataman, 2003). 24 Ocak Kararları, Türkiye'nin yeni bir ekonomik anlayışa yöneldiğini gösteren büyük bir adım olmuştur.

Özal, ekonomi dünyasının içinden geldiği için dış politikaya ekonomi gözlüğüyle bakmıştır. Özel sektördeymiş gibi siyasi, ekonomik, toplumsal, uluslararası sorunların çözümünde ekonomik araçlara büyük ağırlık vermiştir. Özal'ın ekonomik konulara hakim olması dolayısıyla, Menderes, Demirel ya da Ecevit'ten farkı, içeride ve dışarıda ekonomik araçları, siyasi ve sosyal araçların önüne taşımıştır (Laçiner, 2003). Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal bir ekonomik model geliştirmeye çalışan Özal, bu model de sivil toplum açısından önemli sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Özelleştirme, yabancı sermaye ve sermayenin tabana yayılmasıyla birlikte, yeni yatırım imkanları artmış, devletten bağımsız, devlet karşısında giderek güç kazanan bir orta sınıf ortaya çıkmıştır (Ulagay, 1988). 1980'lere devletle bağlantısı bulunan tek işadamları derneği TÜSİAD iken, 80'lerden sonra başta MÜSİAD olmak üzere yeni gelişen çok sayıda işadamları dernekleri kurulmaya başlamıştır. 1989-1991 yılları arasında tek başına hükümette bulunan Anavatan Partisi, program ve politikaları açısından dikkati devletten topluma kaydırmıştır. Kamu İktisadi Teşekkülleri özelleştirilmiş, yetki devri ve belediyelere fon aktarımı yapılmasıyla birlikte, serbest piyasa ekonomisi ön plana çıkarılmıştır. Bu konular sivil toplum çevresine büyük kazanımlar getirmiştir (Çaylak, Göktepe, Dikkaya, & Kapu, 2009).

Özal'ın Batı dünyasına yakınlığı Batı'nın liberal düşünce sistemine duyduğu hayranlıktan kaynaklanmıştır. Bu sebeple de hem ekonomik hem de düşünce özgürlüğü bakımından Türkiye'ye bu modeli uygun görmüştür. Batı dünyasına duyduğu hayranlığın yanı sıra İslam dünyasına da sempatisi olmuştur (Gözen, 2009). Ancak, hiçbir zaman radikal bir İslam inancını benimsememiştir.

Özal'ın, geleneksel bürokratik kalıpları reddederek hızlı sonuç almaya odaklı siyaset tarzını benimsemesi özgüveni, yetişme tarzı ve vizyon sahibi olmasıyla yakından ilgilidir. Görev aldığı tüm kurumlardan edinmiş olduğu tecrübesi ve birçok yabancı devlet adamıyla tanışıyor olması dış politika da büyük avantaj sağlamıştır. Özal, dış politika yapımında aktif rol oynamak için tecrübesi olmayan, kendisine ayak bağı olmayacak kişileri dış işleri bakanlığına atamak gibi bir strateji izlemiştir (Yayla, 2005).

Turgut Özal 1989 yılına geldiğinde Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 1993 yılı vefatına kadar Türkiye'yi dış politikada başarılı yapmak için çalışmaya devam etmiştir (Armaoğlu, 2014). Avrupa ilişkileri yoğun hale getirmiş, batıya bağımlılığı azaltmaya çalışmıştır.

Yine 1989-1993 yılları arasında yeni dünya düzeninin şekillenmesinde ortaya çıkan "Neo Osmanlıcılık" fikrini Türkiye'de geliştirilmesini gerekli görmüştür. Bu politikaya göre, geçmişte Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetini hem güç hem de tarihi kullanmak amacıyla sürdürmeye çalışmıştır (Tanıl, 1994). Özetle, Türkiye'nin sınırları dışında kalan Osmanlı Devleti mirasına sahip çıkmak amaçlanmıştır. Özal, bir taraftan bu yeni dinamizmle uğraşırken, dış politikada da tarihi, kültürel, etnik ve dini alanlarda aktif siyaset anlayışını geliştirerek uluslararası sistemin yeniden yapılanmasında söz sahibi olmuştur (Dönmez, 2014). Cumhurbaşkanlığı sürecinde Özal, dış politikada ekonomik iş birliğini, barış ve istikrarın korunmasında güven ortamı oluşturulmasını sağlamıştır.

3. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

1980’li yıllarda Türkiye-Bulgaristan ilişkilerindeki en önemli olay, Bulgaristan’daki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları olmuştur. Türk azınlığına uygulanan baskı politikaları 1878 Bulgar Prensligi’nin kurulması ile başlamıştır. Dönem dönem azalarak ya da artarak devam etmiştir (Lütem, 2006). 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan savaşlarında Osmanlı döneminde yaşanan göçler Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra da devam etmiştir. 1950 yılında ise, Bulgaristan hükümeti 250 bin Türk’ü zorunlu göçe zorlayınca ilişkiler gerginleşmiştir (Erendil, 1976).

Bulgaristan’da Todor Jivkov yönetimi tarafından toplu göçe zorlanan Türk azınlıkları ev ve eşyalarını satarak Türkiye’ye dönmek zorunda kalmışlardır. Sığınmacıların sayısı 300.000’e ulaşınca, Türkiye daha fazla göçmeni kabul edemeyeceğini bildirmiştir (Efegil, 2012). Bunun sonucunda da geçişlere vize koyarak sınırı kapatmıştır. 1989 yılına kadar uluslararası platforma taşınan sığınmacı sorunu kamuoyu baskısı oluşturularak çözülmeye çalışılsa da, Bulgaristan kendi içişlerine karışıldığı iddiasıyla bir anlaşmaya varmamıştır (Balcı, 2013).

İlişkilerin gerginleşmesinde başlangıç olarak Bulgaristan’ın, azınlıkların isimlerini silah zoruyla değiştirmek istemesi gelmektedir. Bu uygulamaya direnen Türkler, işlerinden atılmış, bankalarından paralarını çekememiş, toplumdan dışlanmış hatta öldürülmüşlerdir (Baklacioğlu, 2010). Bu durum karşısında, Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’dan Bulgaristan’daki Türklere zorla Bulgar ismi verilmesi hareketinden vazgeçilmesini istemiştir. Ancak, Bulgaristan Türkiye’nin bu talebini ciddiye almamış, tutumuna devam etmiştir. Bulgarlar, isim değiştirme baskısının dışında, Türkleri Hristiyanlaştırma politikaları da yürütmüştür. Bulgaristan’ın anlaşmaya yanaşmamasına karşılık Türkiye baskılarını arttırarak Bulgaristan’ı ikna etmeye çalışmıştır (Çakmakk, 2013). Bu uzlaşmaya olarak diplomasi yolunu tercih etmiş, Türk azınlığın haklarını gerek Türkiye’de gerekse Bulgaristan’da garanti altına almaya çalışmıştır. Bu olay, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler, AGİT, Helsinki İzleme Komitesi ve Uluslararası Af Örgütü’nün gündemine getirilmiştir. Böylelikle, Bulgaristan’da Türk azınlığa yapılan asimile politikalarıyla dünyanın dikkati çekilmeye çalışılmıştır (Çiftçi, 2010).

Bulgaristan’da, 1984’te başlayan Yeniden Doğuş Süreci adı verilen isim değiştirme kampanyasıyla Türkler asimile edilmeye çalışılmış (Çakmakk, 2013) ancak, başarılı olunamamıştır. Bu dönemde, Türklerin nüfusu Bulgar Slavlarından daha fazla artmaya başlamış ve önemli yerlere gelmeye başlamışlardır. Jivkov’un amacı, Bulgaristan Türklerinin isimlerini zorla değiştirterek onlara yeni kimlik kazandırmak olmuştur. Özal, Türkiye’de yaşanan sıkıntılı bir dönemden sonra iktidara gelmiştir. Bundan dolayı, barışı, birliği ve beraberliği, ülkenin her köşesine götürmeyi amaç edinmiştir (Dağlıoğlu, 2014).

Özal, Bulgaristan Sorunu’nda Bulgaristan Türkleri’nin meselesini diğer Türklerin meselesinden daha önemli görmüştür. Bulgaristan, Osmanlı Devleti’nin bir ili olduğu için milli mesele olarak görülmüştür (Ayata & Gökberk, 2015).

1983 yılında Özal hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte, Bulgaristan'da Türk Azınlığa yapılan baskılarla ilgili ihtiyatlı davranmıştır. Fakat, kamuoyundan gördüğü baskılar sonucunda, 1985'in Mart ayında Özal Hükümeti, Bulgaristan'a bir nota vermiştir. Sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesi istenmiş ve bu amaca yönelik bir göç antlaşması imzalanması talebinde bulunulmuştur (Uzgel, 2004).

1986 yılı sonlarına doğru Jivkov hükümeti, Bulgaristan'dan göçen Türkleri tekrar Bulgaristan'a geri dönmeye teşvik etmiştir. Bunun en önemli sebebi ise, iş gücü kaybeden Bulgaristan ekonomisi negatif olarak etkilenmiştir. Bu olaylardan sonra geri dönen Türkler zorluklarla karşılaşsalar da Bulgar ekonomisi iyileşme eğilimine girmiştir. Yaşanan bu kriz ve krizin doruk noktaya ulaştığı 89 zorunlu göç olayı Özal'ın aktif dış politika izlemesinin bir örneğini oluşturmuştur (Çakmak, 2012).

Jivkov hükümetinin devrilmesinde sonra, 1991 yılında Bulgaristan Türklerinin partisi olan Hak ve Özgürlükler Hareketi anahtar parti konumuna gelmiştir. İlişkilerin en kötü olduğu dönemde gerçekleşen bu durumda iki ülke karşılıklı olarak güven arttırmak için Türk-Bulgar sınırından askerlerini çekmiştir. 1992 yılında ise, Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır (Kut, 2000).

Özal, Müslüman azınlıkların yaşadığı Balkan ülkeleriyle de yakın ilişkilere girmiştir. 1993 yılında vefat etmeden önce Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan'ı ziyaret etmiştir. Bu durum tarihte önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir. Özal, Balkanlar ziyaretinden sonra bölgede en etkili gücün İslam olduğu kanısına varmıştır. Türkiye'deki dini cemaatlere de dini faaliyetlere yönelik çalışmalarda bulunmaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Balkanlarda bulunan Slav-Ortodoks Hıristiyan bloğuna karşılık Osmanlı-İslam unsuru ile dengede tutulmaya çalışılmıştır (Ataman, 2003).

1990 yılında başlayan Türkiye-Bulgaristan arasındaki balayı dönemi Turgut Özal'ın vefatına kadar devam etmiştir.

SONUÇ

Türkiye ile Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen yaklaşık 500 yıllık köklü tarihi geçmişe ve ilişkilere sahip iki ülkedir. Bulgaristan'ın demokrasiye geçmesiyle birlikte ilişkiler her alanda kapsamlı bir gelişmeye doğru yönelmiştir. Bu alanda da temaslar yüksek seviyede devam etmiştir.

Günümüzde hala Osmanlı geleneğinin izlerine sıkça rastladığımız Bulgaristan'da, yakın zamanda yaşanan kötü olaylar iki ülkenin siyasal ve toplumsal hafızalarında derin izler bırakmıştır. Soğuk Savaş Dönemiyle birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Bu bölgede örnek teşkil edecek dostluk ve işbirliği ilişkileri geliştirilmiştir.

Turgut Özal, Türkiye'nin siyasi tarihinde, sadece dış politika alanında değil, ekonomiden bürokrasiye, liberalizmden İslam düşüncesine kadar Türk siyasi ve ekonomik yaşamında izleri bugüne yansıyan derin etkiler bırakmıştır. Özal'ın Türk siyasi yaşamında bıraktığı izler ise Türk toplumunun değerlerinde ve dışa açık ve rekabetçi bir sistemin kabulünde farklılaşma yaratacak izdüşümleri beraberinde getirmiştir.

Özal, siyasete girdiği dönemden itibaren önceki hükümetlerin izlediği siyaset anlayışını benimsememiştir. Gelenekselleşmemiş bürokratik anlayışı reddeden bir dış politika fikri geliştirmiştir. Bu dış politika anlayışıyla birlikte Özal öncelikle, Türkiye’yi bağımlılık esasına dayanan ittifak anlayışından çıkartmıştır. Bölgesel ağlar geliştirerek çok boyutlu yeni ittifak anlayışı geliştirmiştir. Bu amaçla, Özal döneminde girilen siyasi ve iktisadi politikaların temelinde bu ittifak anlayışı yatmaktadır. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, Özal, Avrupa Birliği ülkelerinin mallarından gümrük vergisini kaldırmıştır. Bununla ulaşılmak istenen amaç, gümrük birliğine ulaşmak amacıyla ekonomik refah getirileceği düşüncesi olmuştur.

Yine bu dönemde, Özal hükümeti Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu bölgeleriyle ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerini geliştirerek bölgesel politikalara önem vermiştir. Özal’ın liderlik özelliğinin temel amaçlarından biri, Türkiye’nin ekonomik ve siyasi kalkınmasını hızlandırmak olmuştur. Bu sebeple de ideolojik farklılıkları gözetmeden yakın bölgedeki ülkelerle ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Böylelikle, Türkiye, Batıya karşı hem ekonomik hem de siyasi olarak daha az bağımlı hale getirilmiştir. Özal, aynı zamanda, Türkiye’nin Avrupa’ya olan bağımlılığını azaltmak için ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkileri derinleştirmiştir. Benzer bir şekilde, Batı bağımlılığını kırmak için de İslam dünyası ile yakın ilişkilere girmiştir.

Özetle Turgut Özal’ın pragmatist bir siyaset anlayışı ile barışçıl bir ortam oluşturmaya çalışması o dönem Türk dış politikası nezdinde Bulgaristan ile yaşanan sorunların sürecine de sirayet etmiştir. Bu politikaların ikili ilişkiler yahut uluslararası organizasyonlar çerçevesinde uzun vadede somut sonuçlara ulaşmamış olması yeni bir düzene girmenin eşliğinde olan uluslararası düzlemde Türkiye’nin pozisyonunu olumsuz anlamda etkilememiştir. Özal döneminin verdiği en büyük sınavlardan biri olan bu sorun, Türkiye’nin oluşabilecek en gergin anlarda bile gösterebileceği direncin başarısı anlamında güçlü ve güvenilir izlenimleri bırakmıştır. Bu çalışma, sorunun boyutu fark etmeksizin hükümetlerce geliştirilen yaklaşımın, sonuçtan bağımsız olarak havayı düzenleyebileceği üzerine güçlü tezler sunmuştur. Özal dönemi Türkiye-Bulgaristan ilişkileri göstermektedir ki, bölgesel yahut uluslararası sorunlarda devlet liderlerinin sahip olduğu ajanda ve gösterdikleri duruş sorunun geleceği açısından fazlasıyla belirleyici rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Akça, B. (2008). 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 76-92.

Akman, H. (2006). *Paylaşılmayan Balkanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Arman, M., & Mandacı, N. (2012). *Çağdaş Balkan Siyaseti*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış. *Bilgi*, 49-64.

Ayata, A., & Gökberk, Y. (2015). *Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ayman, O., & Söğüt, M. (1993). *Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi (1983-1993)*. İstanbul: Tempo Kitap Yayınevi.

Baklacioğlu, N. (2010). *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*. İstanbul: Derin Yayınları.

Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Bozkurt, V. (2003). *Geleceğin Toplumunu Dönüştürücü Liderlik ve Özal*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Çakmak, H. (2012). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Ankara: Kripto Yayınevi.

Çakmak, H. (2013). *Turgut Özal Dönemi Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Yayıncılık.

Çaylak, A., Göktepe, C., Dikkaya, M., & Kapu, H. (2009). *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Cemal, H. (2013). *Özal Hikayesi*. İstanbul: Everest Yayınları.

Çiftçi, K. (2010). *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çınar, Y. (2011). Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Lİberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi. *Akademik Bakış*, 1-19.

Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *The Journal of Social Economic Research*, 77-96.

Dağlıoğlu, G. (2014). Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme. *Journal of Business Economics and Political Science*, 139-181.

Deringil, S. (1992). *Turkish Foreign Policy Since Atatürk*. Great Britain: The Eothen Press.

Dönmez, R. (2014). *Türkiye'deki Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyopolitiği*. Bursa: Dora Yayıncılık.

Dursun, A. (2006). *Nil'den Tuna'ya Osmanlı Yazıları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ecevit, B. (2011). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Akademik Yayıncılık.

Ekici, N. (2013). *Bulgaristan Türkleri, Balkanlar El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Eralp, A. (1996). *Değişen Savaş-Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve Avrupa Topluluğu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Erendil, M. (1976). *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Griffith, W. (1976). *The Soviet Union and Eastern Europe: Recommendations for United States Policy*. Lexington: Lexington Books.
- Güner, E. (2008). *Özalcı Dış Politika*. İstanbul: Emre Yayınları.
- İzmirli, R., Gökbunar, R., & Özer, B. (2014). Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 245-256.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi-I 18. ve 19. Yüzyıllar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kut, Ş. (2000). *Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahtarları*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Laçiner, S. (2003). *Özal Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Lütem, Ö. (2006). *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Mor, H. (2016). *Türk Dış Politikasının Eksenleri, Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal'ın Dış Politika Konsepti*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Nasuhbeyoğlu, T. (2008). *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, K. (2008). Bulgaristan Türkleri'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 342-371.
- Sander, O. (1998). *"Türk-Bulgar İlişkileri" Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sönmez, S. (1998). *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sönmezoğlu, F. (2001). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tanıl, B. (1994). *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*. İstanbul: Birikim Yayınevi.
- Tuncer, H. (2015). *Özal'ın Dış Politikası (1983-1989)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Türk, F. (2014). *Türk Kültür Dış Politikası*. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.
- Ulagay, O. (1988). *Özal'ı Aşmak İçin*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Ülman, H., & Sander, O. (1972). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968) II. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 1-24.

Uzgel, İ. (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.

Yasemi, F. (1995). *Bulgaristan'ın Türk Halkları*. İstanbul: Say Yayınları.

Yavuzalp, E. (1996). *Liderlerimiz ve Dış Politika, Bir Diplomat Gözüyle*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yayla, A. (2005). *Özal Reformları ve Liberalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.